

АНАЛИЗ НА СЦЕНА ВЪРХУ ЦИЛИНДРИЧЕН ПЕЧАТ MS 0689 ОТ НОВОАСИРИЙСКАТА ЕПОХА

Зозан Тархан

Abstract: The Cylinder seals from Ancient Mesopotamia are important source about the life, thinking, and traditions of the ancient society, described on the scenes engraved on them. During different periods, the seals and their motifs, are developed according to the society's culture, from which part are.

Object of the present paper is research on the scene of a concrete monument – Cylinder seal MS 0689 J. P. Morgan University Museum, dated in the Neo-Assyrian period. The Presented analysis is based on the study of the concrete elements in the scene as separate elements and in comparative plan with other similar artifacts. Main question in the research is that concerning the key elements in the image and their diversity.

Печатите от Двуречието са ценен извор за вярванията, мисленето и традициите на древното общество, отразени в изобразените по тях сцени. През различните епохи печатите и мотивите по тях търпят развитие, съобразено с обществото, от чиято култура се явяват част.

Цел на настоящето проучване е разглеждането сцената на конкретен паметник – цилиндров печат MS 0689 (образ 1), съхраняван в The Morgan Library Museum, датиран в новоасирийската епоха (ок. 934–609 г. пр. Хр.). Предложеният тук анализ се базира на проучването на конкретни елементи в сцената, самостоятелно и в сравнителен план с такива от други сходни паметници. Основен разглеждан въпрос е този относно главните елементи в изображението и тяхното разнообразие.

Печатът е изработен от стеатит и е с размери 37 x 15 мм.¹ Не е придружен с надпис. Формата на печата е цилиндрична, без да

¹ Цилиндровият печат MS 0689 е изработен от стеатит и има размери 15 мм широчина на 37 мм дължина. Формата е изцяло цилиндрична, няма други особености. За повече информация да се види в адреса на печата, с достъп от 26.06.2014 година: <http://www.themorgan.org/collections/collectionsPaging.asp?page=75&id=Seals>

има други особености. Печатът произхожда от Асирия, но конкретните археологически обстоятелства на откриването му са неясни.

На сцената са изобразени следните елементи: в горния ляв ъгъл фигурира осмолъчна звезда, вдясно от нея се намира крилат слънчев диск, под който е нанесена риба в хоризонтално положение, а по-надолу от нея – два полегати ромба. В центъра на сцената са представени фигурите на легнал дракон с глава на бик, върху който е стъпило божество, насочващо атаките си срещу намиращия се вдясно от него изправен лъв грифон. В долния десен ъгъл на сцената е означено стилизирано дърво, а над фигурите на божеството и лъва грифон се намира полумесец.

Важно е да се отбележи, че божеството, бикът, лъвът грифон и рибата са предадени в линеарен стил, докато дървото в изящен.²

Следните символи представят образите на съответните божества: полумесецът е символ на бог Син (богът на луната), осмолъчната звезда е символ на неговата дъщеря – богиня Ищар (богинята на любовта и войната), рибата – на бог Еа (богът на мъдростта и водите). Крилатият слънчев диск може да бъде символ на бог Шамаш (богът на слънцето и справедливостта), но също така и на националния бог на Асирия – бог Ашур.³

В случая, обаче, изобразеният на разглежданата сцена диск може със сигурност да се свърже с бог Ашур, тъй като не е от познатия и обобщаван с термина *šamšatu/nip̄ḫu*⁴ диск без крила, асоцииран с бог Шамаш.⁵ Това наблюдение е основано на проверка върху няколко други паметника. На базата на това може да се твърди, че в асирийска среда бог Шамаш се представя чрез *šamšatu*, а бог Ашур чрез крилатия слънчев диск.

Стилизираното дърво характеризира дървото на живота, священото дърво, което се изобразява още отпреди III хил. пр. Хр., като неговото присъствие не намалява в следващите епохи.⁶ Това е така,

² За видовете асирийски стилове – вж. Collon 1987: 75–80.

³ Може да се види при Black, Green 1992: 37–39, 54, 75, 82, 108, 109, 135, 168–170, 182–186.

⁴ Виж в CAD 11: N II, 1980, 264–266, *nip̄ḫu*. Също така и в CAD 17: Š I, 1989, 332–334, *šamšatu*.

⁵ Предполага се и че кръстът, често приличаш на малтийски, е част от символите на бог Шамаш – вж. Black, Green 1992: 54, 55.

⁶ Виж в Black, Green 1992: 170, 171.

тъй като на него се придава изключителна важност поради това, че поддържа живота във вселената. То е източникът, от който може да се черпи сила, енергия, познание, мъдрост и точно заради това винаги когато се изобразява, около него присъстват знакови фигури или символи като тези на божества, митологични същества, царе и жреци. За разглежданата сцена в сайта на The Morgan Library Museum е поместен коментар, че свещеното дърво е застрашено от лъва грифон. Това тълкуване, най-вероятно, е неправилно, тъй като дървото не заема централна позиция в сцената. Друг аргумент в полза на опровержението е позицията на тялото на лъва грифон, която не разкрива неговите действия да са насочени срещу дървото, но дава информация за друго. В Двуречието (и в разположените край него региони) така изобразената позицията на даден персонаж, а именно обърнатата глава срещу противника, с движение на тялото в противоположна посока, разкрива, че този персонаж бива надделяван, при което последва неговото отстъпление. В създалата се ситуация се намесва образът на неидентифициран бог, чиито външни белези са дългата коса, дългата брада, наличие на корона или тиара. Богът е обърнат надясно, въоръжен е с меч, както и с лък, от който изстрелва стрела срещу противника. Отново в сайта на The Morgan Library Museum се посочва, че богът изстрелва всъщност звезди. Това твърдение обаче е невярно. Разположените по дължината на лъка звезди може би по-скоро изобразяват седемте божества защитници Sebettu, чиито образ обикновено се предава с наличието на няколко малки звезди или сфери, обикновено седем на брой. Богът е изправен върху същество, определено като дракон с глава на бик и с опашка на скорпион. Обикновено образът на дадено божество може да се представи не само чрез даден знак, но и чрез животно или митологично същество, което се намира в близост до него, най-често то е легнало пред краката му или божеството е стъпило на него. Друг индикатор за определяне образа на дадено божество може да бъде неговото въоръжение или други инсигнии, които то държи. „Според жителите на Двуречието образът е произведен на и пряко свързан със словото. Нищо, което не е назовано, не може да съществува” (Мукарзел 2013: 592–593). Имаме пълна идентичност между изобразения дракон с глава на бик и с опашка на скорпион в сцената на печат MS 0689 и в други две, публикувани от E. Porada сцени (Porada 1993: 580, 45–46;

тук – образ 2 и 3). Първата включва символите на божествата Ищар, Ашур, Син, както и лъва грифон, който е атакуван от божество, насочило лък срещу него, като около лъка са изобразени шест сфери (обр. 2). Може да се твърди, че отново е изобразен символа на Sebettu. Богът, освен това, е въоръжен с меч, със сърп (или топор), а над главата, лявото и дясното му рамо са фиксирани три звезди, върху вертикални линии. Звездите, вероятно, са част от въоръжението или по-скоро всъщност те символизират присъщото *melammu* за боговете сиянието, което излъчват. Вляво от борещия се бог има друга антропоморфна фигура, която не е запазена изцяло, но съдейки по дрехата, би трябвало да бъде на жена. Точно над тази фигура се намира и символът на богиня Ищар (напълно възможно е да е изобразена самата тя). Вдясно от лъва грифон се намира друга фигура, но значително по-малка. Съдейки по външните ѝ белези като: наличие на дълга коса, дълга брада, тиара, над която има звезда и държания в дясната ръка символ, приличащ на две гръмотевици, а с лявата хвърляща трета, то може да се твърди, че това е бог. Гръмотевиците се явяват символи на бог Адад, богът на бурите, въз основа на това може да се твърди, че изобразеният е той. На сцената изглежда така сякаш той помага в борбата срещу злото създание, макар и не в момента на действието. Това обяснява и второстепенната роля, която му е придадена. Паметникът се датира в новоасирийската епоха и по-точно – от времето на цар Адад-Нерари III, 812 г. пр. Хр.

Втората сцена, която съдържа дракон с глава на бик и с опашка на скорпион, също има сходства с горепосочените – отново присъства богато въоръженият бог стрелец, стъпил върху споменатия дракон и насочил оръжието си отново срещу лъва грифон, като противник (обр. 3). Вляво от бога има соларен диск, от който се подава крилатата фигура на бог Ашур, насочен надясно, държащ в дясната си ръка може би жезъл, а в лявата ринг.⁷ Вероятно този път той е този, който оказва съдействие на бога стрелец в борбата. Във втората, донякъде сходна, сцена на цилиндричен печат MS O689 се долавя и по-особена разлика, изхождаща от местоположението на

⁷ Една забележка – в споменатата публикация на E. Porada фигурата на бог Ашур е представена така сякаш се намира вдясно от лъва грифон, което е неточно. Правилното му гледане трябва да бъде ляво от бог Нинурта.

печата, което се поставя във Вавилония. За това говорят и надписите по печата, които са с нововавилонски клинописни знаци.

Присъствието на борбата между бога стрелец, стъпил на дракона с глава на бик, и лъва грифон по трите печата е безспорна. Е. Porada без да се колебае посочва, че богът стрелец и в двете сцени (обр. 2 и 3) е бог Нинурта – богът на войната, следователно това твърдение трябва да се отнася и за бога, част от сцената на MS 0689 (обр. 1). Това твърдение е подкрепено със следния аргумент – в храма на Нинурта в Калах, построен от Ашурназирпал II, на един от релефите се вижда, че богът на войната се бори срещу лъва грифон (Layard 1853: plate 5). В заключение може да се посочи, че така нареченото неидентифицирано божество от сцената на печат MS 0689 наистина олицетворява бога на войната – бог Нинурта.

Относно образа на лъва грифон – съществуват предположения, че той визуализира демона Anzû (Imdugud) или демона Asakku (Asag) (Black and Green 1992: 14, 121). Причината за съществуването на първото предположение се дължи на мита, който разказва, че Anzy (Imdugud) откраднал таблиците на съдбата и предначертанията от бог Енки, тоест Ea (според шумерската версия) или от бог Енлил (според академичната версия), за което бил наказан чрез смърт от бог Нинурта, който трябвало да върне таблиците на истинския им притежател (Black and Green 1992: 107). А причината, която поражда предположението, че лъва грифон олицетворява демона Asakku (Asag), е споменаването на група от седем демона Asakku в шумерска поема, в която бог Ану възлага на бог Нинурта те да бъдат поразени (Black and Green 1992: 36). Възможността изобразения в сцената противник да е Anzy (Imdugud) трябва да бъде изключена, поради сигурната иконография на това митично същество. Anzû е изобразяван във фас като птица демон с глава на лъв и огромни размери, който винаги се предава в летяща позиция и с разперени криле. Визуализирането на птицата демон няма общо с това на лъва грифон, който е отразен в сцената на цилиндров печат MS 0689, нито в останалите сходни сцени на тази.

Друг обсъждан въпрос е кого представлява или от кого е изпратен лъва грифон. Сред предположенията това са бог Нергал – богът на подземното царство, бог Адад, бог Нинурта – богът на войната и един друг бог, който е имал по-особена популярност в III

хил. пр. Хр., не и в новоасирийската епоха, но все пак не би било безполезно да бъде споменат и тук – бог Месламта-еа (Collon 1987: 170). Месламта-еа е сигурно засвидетелстван върху цилиндров печат ME 116719, нещо потвърдено и от придружаващия паметника надпис. На паметника се вижда, че богът държи скиптър заедно с лъва грифон, което засвидетелства тяхната връзка. Трябва да се отбележи, че този цилиндров печат е от времето на цар Шулги,⁸ цар в епохата на Ур III, (за което също има изрично указание по печата), тогава когато образът на Месламта-еа е бил отъждествен с този на бог Нергал. В подкрепа на това твърдение е и фиксираният по цилиндровия печат сходен скиптър на този на бог Нергал, държан от Месламта-еа. В заключение може да се предположи, че фигурата на бог Нинурта се бори срещу митологично същество, изпратено от бог Нергал.

Важно е да се уточни, че в Двуречието богове биват изправени пред зли демони или други представители на злото, само когато ситуацията е крайно необходима, или, в случай, че е застрашен животът и/или редът във вселената. Обикновено противниците биват прогонвани от жреци или обикновени хора, каквито са случаите с демона Ламашту. Прогонването бива изпълнено по различни начини, като например, чрез изричане на заклинания, чрез изпълнението на различни ритуали, субститут, като правенето на фигурка на демона, придружена с други жертвени фигурки.⁹ В случай на поява на горепосочения демон за успешното му прогонване се изготвят фигурки на куче и прасе или се поставя жертвена храна пред фигурката на самия демон, която включва хляб, плодове, сърце на прасе и други. Фигурката престоява в близост до жертвата, в която Ламашту се е вселила, с цел по-нататъшното вселяване в новоизготвения предмет и последващото му унищожаване (Мукарзел 2013: 596–598). От написаното дотук се разбира, че обстоятелството в сцената на цилиндричен печат MS 0689 заставя да се предприемат мерки, включващи намесата дори не на жреци, а на божества. Обстоятелство, може би, подобно на това като във вавилонската поемата *Enuma Eliš* – божествата, които трябва да се изправят първоначално срещу разгневилия им се бог Апсу, а впоследствие срещу Тиамат, Кингу и демо-

⁸ Управлението на цар Шулги се поставя в периода около 2094–2047 г. пр. Хр. Повече за управлението му – в Roux 1992: 168, 169.

⁹ Повече относно традициите на екзорсизма вж. у Bottero 2001: 192–202.

ничната им армия, като за целта събранието на боговете трябва да отреди кой да бъде избраникът, натоварен с отговорната задача, а именно, Мардук.¹⁰ В случая, при като избранник се явява бог Нинурта.

Интересно е какво е значението на двата ромба. Всъщност значението на ромба не е напълно разгадано. Той се появява върху печати от Двуречието още в III хил. пр. Хр. и продължава да се изобразява до късноавилонската епоха, в изправено или полегато положение. Този символ присъства в сцени с култов или друг характер (Мукарзел 2012: 206). Учените му придават различен смисъл, като например това, че символизира зърно от царевица, земя, око или някои насърчения, към които богинята на любовта би подтикнала (Green 1995: 1838, 17). В статията си за амулета печат, открит в Крастава могила, К. Мукарзел обобщава мненията на някои учени: според Ward ромбът в по-ранни епохи, вероятно, е бил символ на бога на слънцето Шамаш, а в по-късни би трябвало да се свърже с „божественото око“, пазещо притежателя на амулета от зли сили и въздействия (Ward 1910: 73, 410); към второто се придържа и Hall, но той нарича ромбът „всевиждащото божествено око“ (Hall 1996: 3); Seidl не отхвърля различните интерпретации, но според самия него ромбът е символ на божество, което все още е неидентифицирано (Seidl 2006/2008: 277). К. Мукарзел допуска, че последното е най-приемливо.

Относно сцената на цилиндров печат MS 0689 тълкуванията за божественото око биха били подходящи. Важно е обаче да се отбележи, че този символ присъства предимно в асирийски печати. Един от основните елементи на титулатурата на асирийската царска власт е именно „цар на четирите посоки на света“ – *šar kibrat irbittim*,¹¹ а ромбът разполага с четири посоки или по-точно с четири страни. Възможно е ромбът да символизира земния свят и/или властта над него. На разглежданата сцена са фиксирани два ромба, за което също

¹⁰ Повече за поемата може да се види при Heidel 1951: 18–61, като конкретно за желанието и определянето на Мардук като върховен повелител може да се прочете в таблица II, 123–129 и в таблица III, 1-10.

¹¹ Едно важно уточнение – въвеждането на тази титулатура не е в асирийска епоха, въведението ѝ е направено още през староакадската епоха от цар Нарам-Син (2291-2255 г. пр. Хр.), като в последствие титулатурата се изпълва широко и в асирийската царска идеология. Може да се види при Carr 1998: 53.

може да се предложи обяснение, като следното – атаката на лъва грифон застрашава и двата свята – земния и този на боговете. Това би обяснило и пратеничеството на борещия се бог срещу злите вмешателства.

Обобщение: На сцената присъстват символите на главните божества – бог Ашур, бог Син, богиня Ишар и бог Еа, които са отговорните лица относно пратеничеството на бог Нинурта, стоящ върху дракон с глава на бик, който трябва да се пребори срещу лъва грифон, чиито действия вероятно са координирани от бог Нергал – действия, които застрашават реда във вселената.

Наличието на елементи в линеарен стил поставя хронологическа рамка в началото на IX – края на VIII в. пр. Хр., тогава, когато този стил е широко застъпен. Имайки предвид и сходната сцена върху печата, датиран от времето на Адад-Нерари III в 812 г. пр. Хр. (образ 2) и печата, произведен във Вавилония, с вероятна дата в последна четвърт на VIII в. пр. Хр. (образ 3), то рамката се скъсява. Ако се вземе под внимание и това, че дървото, представено в изящен стил, е по вавилонски образец, то дори разглежданият печат (образ 1) може да се датира по-скоро във втора половина на VIII в. пр. Хр. Обяснението за това влияние може да се потърси в политическата ангажираност на Асирия с Вавилония.¹² Изначално кампаниите на асирийските царе Тиглатпаласар III и Саргон II във Вавилония, както и намесата им във вавилонското управление, дават отражение и върху културния облик на двете държави, които и въпреки това е доста сходен. Контрастът между тях се долавя ясно в някои аспекти на устройството им, но като изкуство той е не толкова забележим. Това е така заради наличието на общ език, религия и култура. По този начин стремежът на някои владетели, както от страна на Асирия, така и от страна на Вавилония, към толкова крайно разграничение, че дори отричащо, какъвто и да било общ произход – рухва.

Съдържанието на сцената на цилиндров печат MS 0689 е толкова богато, колкото могат да бъдат и тълкуванията му. Този паметник и изобразеното по него са поредният пример за това колко наситен, организиран и мистичен е светът на древния човек, част от обществото на Двуречието.

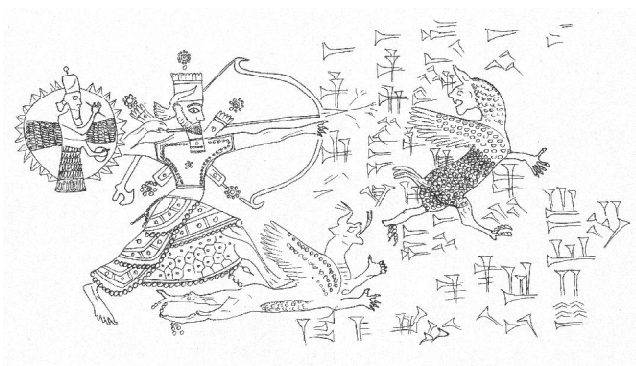
¹² Повече информация за политиката на асирийските царе Тиглатпаласар III (745–727 г. пр. Хр.) и Саргон II (722–705 г. пр. Хр.) – в Roux 1992: 305–317.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Мукарзел, *2012:** К. Мукарзел. Амулет с късно-вавилонска сцена от Крастава могила, село Драгоданово – *Thracia XX*, с. 197–213.
2. **Мукарзел, 2013:** К. Мукарзел. Демонът Ламашту. Образ и слово в древното Двуречие. – В сборник *Societas Classica VI*. Велико Търново. с. 585–605.
3. **Carc, 1998:** X. Carc. Величието на Вавилон. София, 1998.
4. **Black, Green, 1992:** J. Black, A. Green. Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia: An Illustrated Dictionary. British Museum. London.
5. **Bottero, 2001:** J. Bottero. Religion in Ancient Mesopotamia. Chicago – London.
6. **CAD 11: N II 1980:** The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Vol. 11, part II. Chicago.
7. **CAD 17: Š I 1980:** The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Vol. 17, part I. Chicago.
8. **Collon, 1987:** D. Collon. First Impressions. Cylinder Seals in the Ancient Near East – British Museum Publications.
9. **Green, 1995:** A. Green. Ancient Mesopotamian Religious Iconography – Civilization of Ancient Near East – Volume III, 1837–1855. New York. Editor in chief – J. M. Sasson.
10. **Hall, 1996:** J. Hall. Illustrated Dictionary of Symbols in Eastern and Western Art. London.
11. **Heidel, 1951:** A. Heidel. The Babylonian Genesis. The University of Chicago.
12. **Layard, 1853:** A. Layard. Monuments of Nineveh – II. London.
13. **Porada, 1993:** E. Porada Why Cylinder Seals? Engraved Cylindrical Stones of Ancient Near East, Fourth to First Millenium BC. – *Art Bulletin*, 74, 5, 563–582.
14. **Roux, 1992:** G. Roux. Ancient Iraq. Third edition. London.
15. **Seidl, 2006/2008:** U. Seidl. Raute. – In: *Reallexicon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archaeologie*, 11 Band, Prinz, Prinzessin Samug, Berlin – New York, 277.
16. **Ward, 1910:** W. Ward. The Cylinder Seals of Western Asia. Washington DC.

Образ 1. Цилиндров печат MS O689

Образ 2

Образ 3